

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE KADINLARIN EV İÇİ YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Gündüz AKSU KOCATÜRK^{1*}

¹Dr. Öğretim Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü

*gunduz.aksu@gop.edu.tr

⁺ORCID: 0000-0003-2572-530X

Öz–Toplumsal cinsiyet kimlikleri toplumsallaşma ve kültürel süreçler neticesinde elde edilmektedir. Bu bağlamda kurgulanan kadınlık ve erkeklik kimliğinin mekândaki karşılığı ise özel alan ve kamusal alan ayrımıdır. Kadınlar/Kadınlık özel alanla özdeşleştirilirken özel alanının dışındaki mekân erkeklerle/erkeklikle özdeşleştirilmiştir. Cinsiyete dayalı işbölümü bağlamında kadınlar ev içi yükümlülüklerin yürütücüsü konumunda olmuşlardır. Bu yükümlülükler toplum, mekân ve zaman dolayımında farklılık göstermekle birlikte, 'kadın işi' olarak değerlendirilmeleri bakımından ortaklık gösterirler. Ancak 'kadın işi' olarak değerlendirilen bu yükümlülükler bazı zamanlarda nicelik ve nitelik açısından değişebilmektedir. Örneğin olağanüstü kriz dönemlerinde kadının ücretsiz emek alanı ile ücretli emek alanındaki varlığı etkilenebilmektedir. Bu çalışma, kadınların ev içi yükümlülükleri üzerinde Covid-19 pandemi sürecinin etkilerini tespit edip çözümlene amacı taşımaktadır. Bunun için Türkiye genelinde kartopu tekniği ile ulaşılan 135 kadınla yapılandırılmış görüşme planı üzerinden görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ardından görüşmelerden elde edilen verilerin nitel çözümlenmesi yapılmıştır. Sonuç olarak olağanüstü kriz dönemlerinden biri olarak Covid-19 pandemi sürecinde kadınların ev içi yükümlülüklerinin arttığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler– Covid-19 Pandemi, Toplumsal Cinsiyet, Ev İçi Yükümlülükler.

THE OBLIGATION OF WOMEN REGARDING HOME DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Abstract –Gender identities are acquired as a result of socialization and cultural processes. In this context, the counterpart of the identity of femininity and masculinity in the space is the distinction between private and public spaces. While women/femininity are identified with the private sphere, the space outside the private sphere is identified with men/masculinity. In the context of the gender-based division of labor, women have become the executors of domestic obligations. Although these obligations differ in terms of society, space and time, they are common in terms of being considered as 'women's work'. However these obligations, which are considered to be 'women's work', may change in terms of quantity and quality at times. For example, in times of extraordinary crisis, women's assets in unpaid labor and wage labor may be affected. This study aims to identify and analyze the effects of the Covid-19 pandemic process on women's domestic obligations. For this purpose, interviews have been conducted with 135 women, reached by the snowball technique, through a structured interview plan. Then, a qualitative analysis of the data obtained from the interviews was made. As a result, it has been observed that women's domestic obligations have increased during the Covid-19 pandemic as one of the extraordinary crisis periods.

Keywords- Covid-19 Pandemic, Gender, The Obligation Regarding Home.

GİRİŞ

Cinsiyete dayalı eşitsiz ilişkilerle etkileşim halinde olan mekân, iktidar ilişkilerinden bağımsız ele alınamaz (Alkan, 2005: 358). Tarihsel sürece bakıldığında, kadın ve erkek arasındaki eşitsiz ilişkinin mekândaki tezahürü olan özel alan-kamusal alan ayrımının özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte keskin bir hâl aldığı görülmektedir. Erkeğin üretim alanında var olmasına, kadının ise yalnızca yeniden üretim alanına hapsolmesine yol açan üretim ilişkilerindeki değişim, kadının erkeğe karşı ikincil rolünün pekişmesi ile sonuçlanmıştır. Özel alan-kamusal alan ikiliği, Antik Yunan dünyasına dayansa da (Çakır, 2009: 138), bu ayrım, sanayileşme ile birlikte yeniden şekillenmiştir. Bunun temelinde ise üretim alanında ailenin değişen işlevi yatmaktadır. Sanayi Devrimi öncesinde hem tarımsal üretimin hem de imalat sanayinin merkezi konumunda olan aile, sanayileşme sonrasında ekonomik üretim faaliyetlerinin tümünü kaybetmiştir. Dolayısıyla daha önce evde gerçekleşen üretim ve bu üretimin aktörleri kamusal alana taşınmıştır (Çaha, 2014: 83). Bu dönüşüm, kadının konumunun da değişmesine yol açmıştır. Üretimin kamusal alana taşınması ile birlikte ailenin bir parçası olan kadının üretimdeki rolü de ortadan kalkmış; kamusal alandaki varlığı yoğunlaşan erkek ile kadın arasındaki ekonomik ayrım artarak, ekonomik yaşam içinde kadının konumunun erkeğe göre ikincilleşmesi söz konusu olmuştur (Çaha, 1999: 125).

Toplum olarak yaşamımız ev ve evin dışı olmak üzere iki ayrı mekânda sürmektedir. Ama toplumsal yapıya sirayet etmiş bir durum var ki o da 'kadının yeri evidir' düşüncesidir. Bu düşünce her ne kadar kadınların doğal eğilimleri ile ilişkilendirilse de, asıl olarak kadının değişen tarihsel konumunu yansıtmaktadır (Bora, 2014: 59). Çünkü kadının konumunu erkeğe göre daha keskin bir biçimde ikincilleştiren Sanayi Devrimi'nden önce de ev içi pratikler olan temizlik yapmak, çamaşır-bulaşık yıkamak, yemek hazırlamak, çocuk ve/veya yaşlı bakımını üstlenmek gibi faaliyetleri yerine getiren çoğunlukla kadınlardı. Ama henüz ev ve çalışma mekânları arasında keskin bir ayrımın olmaması, bu faaliyetlerden kaynaklı 'ev kadınlığı' tanımının da gelişmemesine yol açmıştır. Üretimin kamusal alana kayması ile birlikte, kamusal kaygılardan arınan özel alanın yeni kurgusu dahilinde ev, dünyanın her türlü pislighinden uzak durması gereken masum ve temiz bir yer olarak imlenmiştir. Evin dolayısıyla ailenin böylesi kurgulanması ise ev içindeki eşitsizliklerin tamamen özel alan sınırları ile ilgili olarak algılanmasına bu sebeple de görünmez olmasına neden olmuştur (Bora, 2014: 60). Modern toplumlarda Çaha'nın (2014: 89) da ifade ettiği gibi özel alan, kamusal alanın bir alt formu gibi kurgulanmış, bu nedenle özel alana içkin iktidar ilişkileri görünmez kılınmıştır. Ama şunu da belirtmekte fayda var ki, özel alan-kamusal alan ayrımı salt erkek egemenliği bağlamında ele alınmamalıdır. Çünkü böylesi bir yaklaşım, hem tarihsel hem de toplumsal olarak kadınların konumunun değişmediği anlamına gelir. Oysaki kadının konumu tarihsel ve toplumsal olarak değişmekle birlikte aynı zamanda kendi aralarında da

farklılıklar vardır (Acar-Savran, 2013: 103). Her kadının, eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerine maruz kalma biçimleri, ırk, dil, din, mekân ve her şeyden önce de sınıfsal bağlamda değişiklik gösterebilmektedir. Kadınlar her ne kadar kendi sınıfsal ve kültürel konumları itibarıyla bu eşitsiz ilişkilerden eşitsiz paylar alsada da, erkeklere karşı ikincil konumları sebebiyle ortaklık göstermektedirler. Örneğin günümüz toplumlarının evin dışında ücretli bir işe sahip olma oranları artan kadınların, evin içindeki her türlü yükümlülüğü yerine getirmesi beklenen taraf olmaya devam etmesi bu ikincil konumu kanıtlar niteliktedir. Yani kamusal alanda iş sahibi olup olmamasına bakılmaksızın ev ile ilgili pratikler yine kadınların sorumluluğunda olmaya devam etmektedir.

Ev içi yükümlülükler, dünya üzerinde farklı mekânsallıklarda farklı bağlamlarda gerçekleşseler de, bir ortaklıkları vardır ki o da, 'kadınların ev içi yükümlülükleri'dir. Tüm farklı ev içi yükümlülüklerini kadınların yükümlülükleri olarak sunan temel yapı ise erkekleri üretim alanına, kadınları ise yeniden üretim alanına konumlandıran cinsiyete dayalı işbölümüdür (Bennholdt-Thomsen, 2014: 247). Hem ayrıcalık hem de ayrımcılık yaratan bu işbölümü, cinsiyetler arasında eşitsiz iktidar ilişkilerinin de kaynağıdır (Molyneux, 2012: 147). Peki kadınlar ve erkekler arasında asimetrik ve hiyerarşik iktidar ilişkilerine yol açan bu işbölümü, olağanüstü kriz hallerinden nasıl etkilenir? Deprem, savaş, salgın, kuraklık gibi olağanüstü kriz hallerinde yaşam hakkından, barınma, çalışma, eğitim, sağlık hakkına değin birçok konuda önemli hak kayıplarının yaşanması söz konusudur. Ama böylesi hak kayıplarına maruz kalan taraf çoğunlukla toplum içerisindeki dezavantajlı konumda olan yoksullar, mülteciler, kadınlar ve çocuklardır. Zaten dezavantajlı konumda olan bu kesim, yalnızca krizin kendisinden değil aynı zamanda kriz karşısında alınan önlemler, politikalar neticesinde de daha dezavantajlı bir konuma itilmektedir.

Covid-19 Pandemi süreci, kadınların erkekler karşısındaki ikincil konumunun pekişmesine etki eden olağanüstü bir kriz halidir. Bu salgın dönemi, kadının hem özel alandaki hem de kamusal alandaki varlığı üzerinde olumsuz etkilere yol açmıştır. Covid-19 Pandemi süreci ile başlayan sosyal izolasyon sürecinde tüm hane halkının evde olması, kadınların ev içi yükümlülüklerinin artmasına yol açmıştır. Kadın, eğer kamusal alanda bir iş sahibi ise ev içi mesaisi ile birlikte çifte mesai yapmak durumunda kalmıştır. Çünkü bu kadınlar hem ücretli işlerini devam ettirmek zorundadır hem de eve dair artan yükümlülüklerini yerine getirmek durumundadırlar. Pandemi öncesinde çocuk ve/veya yaşlı bakımı, temizlik, yemek hazırlamak gibi eve dair pratiklerin yerine getirilmesinde organizatör olan kadın (bu pratiklerin kimler tarafından –örneğin bakıcı, örneğin gündelikçi gibi- nasıl yerine getirileceği ile ilgili daha fazla sorumluluk yüklenen taraf erkeklere göre yine kadınlardır), pandemi sonrasında ücretli işinin yürütülmesine ek olarak bir de eve dair bu pratikleri bizzat icra etmek durumunda kalmıştır. Bu yüzden çifte mesai yapmaktadırlar.

Tüm bu çerçeveden hareketle bu çalışma, kadınların ev içi yükümlülükleri üzerinde pandeminin ne gibi bir etkiye yol açtığını belirleme amacı taşımaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için Türkiye genelinde kartopu tekniği ile ulaşılan 135 kadınla yapılandırılmış görüşme planı üzerinden gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde elde edilen bulgular niteliksel olarak çözümlenmiştir.

Covid-19 Pandemi Sürecinde Kadınların Artan Ev İçi Yükümlülükleri

Ev içi yükümlülüklerin yürütücüsü olan kadınların bu rollerinin niteliği ve niceliği zaman zaman değişiklik gösterebilmektedir. Özellikle olağanüstü kriz hallerinde, gerek krizin bizzat kendisinden gerekse krizin yol açtığı sonuçlar açısından en fazla etkilenen gruplardan biri kadınlardır. Bu durum literatür dahilinde en fazla kadın emeği bağlamında incelenmiştir. Kadın emeği üzerindeki sömürü ilişkisini hem ücretli emek hem de ücretsiz emek alanları bağlamında aktarması açısından Güney Kore pratiği iyi bir örnek teşkil edebilir. 1970'lerden sonra Doğu ve Güney Doğu Asya ülkelerinde uygulanan ihracata dayalı büyüme modelinin arkasında, yığınlar halinde tarlalardan fabrikalara aktarılan ucuz kadın emeği yatıyordu. Bununla birlikte Asya Krizi'nden en fazla etkilenen taraf yine kadınlar olmuştur. Kadınlar ya işten çıkarılmış ya da daha uzun çalışma saatlerine maruz bırakılmıştır ki uzun çalışma saatleri ev içi yükümlülüklerinin de ağırlaşmasına yol açmıştır (Öztürk, 2010: 106-107).

Yalnızca ekonomik değil doğal afetler nedeniyle yaşanan krizlerde de kadınlar olumsuz yönde etkilenmektedirler. Örneğin kuraklık dönemlerinde suya erişimi gerçekleştiren taraf çoğunlukla kadınlar ve kız çocuklarıdır. Günümüzde iklim değişikliğinin çarpan etkisiyle artan kuraklıklar nedeniyle kadınlar ve kız çocukları, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'nun (UNICEF) yapmış olduğu açıklamada, her gün toplam 200 milyon saatini su taşımak için harcamaktadırlar ("Unicef: Su taşıma işi...", 29.08.2016). Su taşımanın öncelikle bir kadın işi olduğu Hindistan kırsalında yaşayan insanlar -aslında erkekler-, kuraklık ve susuzluk sorununa çözümü 'su kumaları'nda bulmuşlardır. Birden fazla kadınla gerçekleştirilen evliliklerde, kadınlardan beklenen ya su getirmeleri ya da yemek hazırlamalarıdır. Örneğin güvenli içme suyu kıtlığının yanı sıra kuraklığın da olumsuz sonuçlara yol açtığı Hindistan kırsalında yaşayan, üç kadınla evli bir erkek bu durumu şöyle aktarmıştır (Jamkhandikar, 04.06.2015): "Bize su getirecek birine sahip olmam gerekiyordu ve tekrar evlenmek tek seçenektir... İlk karım çocuklarla meşguldü. İkinci karım hastalanıp su getiremeyince üçüncüyle evlendim."

Kavurucu sıcaklıklar altında kilometrelerce yol yürüyerek su temin etmeye çalışan kadınların aynı zamanda bulaşık yıkamak, yemek hazırlamak, temizlik yapmak, çamaşır yıkamak, tarımla veya hayvancılıkla uğraşmak gibi pratiklerin de bizzat yürütücülerini olmaları, yüklerinin daha da ağırlaşmasına yol açmaktadır. Bir başka doğal afet olan depremin yol açtığı olumsuzluklara en fazla maruz kalan taraf yine kadınlardır. Örneğin 2011 Van-Erciş depremleri ardından Aile ve Sosyal Politikalar

Bakanlığı ile UNICEF'in depremden etkilenen kadınlara yönelik yürütmüş oldukları bir çalışmaya göre, Van'dan göç edenler açısından, gidilen yerde en fazla zorluğu yaşayanların kadınlar olduğu tespit edilmiştir. Erkeklerin büyük kısmının Van'da kaldığı, kadınların ve çocukların ise il dışına gönderildiği bu dönemde, gidilen yerde kalabalık aile ortamında yaşanan çocukların tartışmaları, depremin yol açtığı travma, göç eden kadınların çoğunun kamusal alanda ücretli bir işe sahip olmayışları nedeniyle kentin sosyal hizmetlerinden de yararlanma oranlarının düşük olması gibi sorunlarla en çok karşılaşan kadınlar olmuştur (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015: 67).

Covid-19 Pandemi süreci de tıpkı diğer krizler gibi, yol açtığı sonuçlar açısından kadınları olumsuz etkilemektedir. Bu etkileri çeşitli açılardan ele almak mümkünse de her birinin ortaklaştığı husus, kadının ev içi yükümlülükleri üzerindeki arttırıcı rolüdür. Kamusal alanda teması en aza indirmek adına alınan önlemler, gündelik hayata ilişkin tüm pratiklerin eve/özel alana taşınmasına yol açmıştır. Özellikle çalışma yaşamının mekânsal organizasyonunda meydana gelen değişimlerden en fazla etkilenenler kadınlar olmuştur. Ev ve iş arasındaki sınırların belirsizleşmesine yol açan 'uzaktan çalışma modeli', aslında ev içindeki yaşamın alt üst olmasına sebep olmuştur. Bu süreçten yalnızca kadınlar değil erkekler de etkilenmiştir. Ama yine de eve dair pratiklerin bizzat yürütücüsü/ıcracısı olarak görülen tarafın kadınlar olması, kadınların yükünün daha fazla artmasına yol açmıştır. Ücretli emek alanında yer alan kadınların maruz kaldığı yük daha da ağırlaşmaktadır. Hem ev ile ilgili hem de işi ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmeye çalışan kadınlar, çifte mesai yaparak bu ağır yükün altında kimi zaman işlerinden vazgeçmek durumunda kalmaktadırlar. Örneğin Lean In ve McKinsey&Company'nin (2020) Amerika'da pandemi koşulları altında çalışan kadınların değişen durumunu belirlemeye çalıştıkları çalışmalarında görülmüştür ki her dört kadından biri ya daha az stresli ve daha az maaş alabilecekleri bir işe geçmeyi ya da işten tamamen ayrılmayı düşünmektedirler. Bunun temel nedeni ise hem ücretsiz hem de ücretli emek alanında çifte mesai yapmalarındır.

Pandemiden kaynaklı hastalığın herkesi eşitleyeceği görüşüne karşın araştırmalar göstermiştir ki başta hastalığın bizzat kendisi olmak üzere, pandeminin yol açtığı sonuçlar açısından eşitlikçi bir düzen söz konusu değildir. Örneğin Amerikalı epidemiyoloji uzmanı Justin Feldman (02.04.2002), New York'ta 'grip benzeri hastalıkları' nedeniyle acil servise başvuran hastaların hangi mahallelerden geldiğini belirleyen bir araştırma yapmıştır. Oran farklılıklarını hesaplamak için ise 2020 verileri ile 2016-2019 Mart ayı verilerini karşılaştırmıştır. Araştırma neticesinde yoksul mahallelerdeki acil servis başvuru sayısının beyaz orta sınıf bölgelerdekine göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hareketle araştırmacı, beyaz olmayan insanlar ile göçmenlerin ve işçi sınıfının ABD'deki Covid-19 salgınının orantısız yükünü taşıdığını ifade etmiştir. Hastalığın bizzat kendisi dahi bu açıdan bir eşitsizliğe gönderme yapıyorken toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında değerlendirildiğinde, yol açtığı sonuçlar

itibariyle eşitsizliği pekiştirici bir işlevi olduğunu söylemek mümkündür.

Kadınların krizlerden etkilenme biçimleri çeşitlilik göstermektedir. Blanton vd. (2019) tarafından 1980-2010 yılları arasında yaşanan finansal krizlerin kadınların refahı üzerinde ne gibi etkileri olduğunu belirlemek adına 68 ülkede gerçekleştirilen çalışma göstermiştir ki, bu krizler, kadınların işgücüne katılımından siyasetteki varlıklarına, eğitimsel kazanımlarından sağlık hizmetlerine ulaşmaya kadar olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Aynı zamanda bu krizlerin etkilerinin de yedi yıl sonra bile devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. 2014-2016 yılları arasında Batı Afrika'daki Ebola virüsü salgını sırasında, toplumsal cinsiyete dair normlar, sosyal olarak belirlenmiş bakım rolleri ve sağlık hizmetinde ön saflarda çalışıyor olmaları nedeniyle kadınların, erkeklere göre virüs tarafından enfekte olma olasılıklarının daha yüksek olduğu görülmüştür (Wenham vd., 2020: 847).

Kadınların ve erkeklerin krizlerin etkilerine maruz kalma biçimleri toplumsal cinsiyet normlarının, rollerinin ve ilişkilerinin belirleyiciliğinde farklılık göstermektedir. Bu durum Covid-19 Pandemi sürecinde de kendisini göstermektedir. Örneğin, kazançları çoğunlukla hane bütçesine bir katkı olarak değerlendirilen kadınlar, kriz dönemlerinde en erken işten çıkartılanlar olmaktadır. Bunun temel gerekçesi ise özel alandaki bakım yükümlülüğünün kadınların üstünde olmasıdır. Pandeminin bir diğer olumsuz etkisi ise kadınlara yönelik şiddetin artmasıdır. Özellikle, pandemi döneminde kadınların gelirlerinin daha az olması, sosyal iletişim için daha az fırsatı olması, hizmetlere ve toplum desteğine sınırlı erişimleri olması gibi gerekçeler, kadınların uğradığı ev içi şiddetten kaçınmasını pek de mümkün kılmamaktadır. Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN Women) (2020: 12-13), Arjantin, Kıbrıs, Fransa, Singapur gibi ülkelerde, fiziki mesafe önlemleri neticesinde ev içi şiddetin arttığını belirlemiştir. Yine aynı çalışmada ev içi şiddetin virüse paralel olarak büyüdüğü belirlenmiştir. Örneğin Tunus'ta sosyal izolasyon uygulamalarının ilk günlerinde yardım hatlarına yapılan çağrılar beş kat artmıştır.

Pandeminin kadınlar üzerinde yaratmış olduğu olumsuz etkilerden biri de, tüm hayatın sığdırılmaya çalışıldığı yeni dönemin mekânı olarak imlenen eve dair yükümlülüklerinin artmasıdır. Daha önce de belirtildiği gibi ev içi yükümlülüklerin, kadınların 'doğası'na uygun olduğu düşüncesinin hâkim olduğu toplumsal yapılarda bu eşitsiz ilişki biçimi, pandemi koşullarında daha da sert yaşanmıştır. Örneğin Türkiye'de Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD) ile Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu'nun (TÜRKONFED) UN Women işbirliğinde gerçekleştirdikleri bir çalışmada (2020), pandemi koşulları altında kadınların ücretsiz emek saatlerinin arttığı belirlenmiştir. Özel sektörde çalışan kadınların pandemi koşullarında sorun olarak algıladıkları konuları belirlemeye çalışan bu araştırma göstermiştir ki, kadınların %99'u artan ev işleri ile bakım sorumluluklarını bir sorun olarak değerlendirirken,

%97'si uzaktan çalışma nedeniyle artan iş yüklerini sorun olarak değerlendirmişlerdir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 2020 yılında yapılan bir başka çalışmaya göre ise pandemi ile okullarda eğitime ara verilmesi, artan ev ve bakım hizmetleri ile tüketim mallarına yönelik artan talep ev içi emeğin de artmasına yol açmıştır. Kadınlar çalışma saatlerini arttırarak bu yükümlülükleri yerine getirmeye çalışmaktadırlar.

Her ne kadar kadınlar ve erkekler sosyal izolasyon sırasında pandemi öncesi koşullara göre daha fazla ev işi ve bakım yükümlülüklerini yerine getiriyor olsalar da, işbölümü açısından pek de adil bir durum yaşanmamaktadır. Örneğin *New York Times*'in *Morning Consult*'a yaptırmış olduğu bir çalışmada¹ kadınların %70'i sosyal izolasyon sırasında ev işlerinden ya tamamen ya da çoğunlukla sorumlu olduklarını belirtmişlerdir. Erkeklerin ise yalnızca %21'i ev işlerinden sorumlu olduklarını belirtmişlerdir. Her ikisi de uzaktan tam zamanlı çalışan çiftlerde ise kadınların %67'si, erkeklerin ise %29'u ev işlerinden sorumlu olduklarını dile getirmişlerdir. 12 yaş altında çocuk sahibi olan çiftlerde ise bu oranın kadınların aleyhine bozulması durumu söz konusu olmuştur: Kadınların %82'si, erkeklerin %31'i ev işlerinden en çok kim sorumlu sorusuna 'ben' yanıtını vermişlerdir (Miller, 06.05.2020). *Lean In* ve *McKinsey&Company* (2020) tarafından yapılan çalışmada da, her ikisi tam zamanlı çalışan çiftlerin ev işine ayırdığı saatler belirlenmeye çalışılmış ve kadınların ev işlerine erkeklere göre beş saat daha fazla zaman ayırdıkları görülmüştür. Sonuç olarak kriz, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin pekişmesine yol açmaktadır.

Alan Araştırması

Bu çalışma, pandemi döneminde kadınların ev içi yükümlülüklerinde ne gibi değişimlerin olduğunu belirleme amacı taşımaktadır. Çalışmada, Ecevit'in (2011: 41) ifade ettiği gibi, pozitif araştırma yöntemlerinin egemen ön kabullerinden ziyade, kadınların araştırmaya katılımı ve bilgi birikiminin oluşturulmasında kadınların rolüne odaklanan feminist yöntem bilim tercih edilmiştir. Bu bağlamda da çalışmada kadınların düşüncelerine, duygularına, yaşam deneyimlerine, dünya görüşlerine yer vermek adına nitel araştırma tekniklerine başvurulmuştur. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 29.04.2021 Karar Tarihi ve 10. Oturum numaralı toplantısında 09.10 numaralı Karar Sayısı doğrultusunda yapılması planlanan uygulama ve veri toplama araçlarının etik açıdan uygun bulunması üzerine, literatür taramasının ardından oluşturulan yapılandırılmış görüşme planı üzerinden Türkiye genelinde kartopu tekniği ile ulaşılan² 135 kadın çalışmaya dahil edilmiştir. Ülkedeki tüm illerde yaşayan kadınlara ulaşılamasa da hemen hemen her bölgede bir veya birkaç ilde yaşayan kadınlarla iletişim

¹ 2020 yılının Nisan ayında 2200 Amerikalıdan oluşan temsili bir gruba yönelik anket çalışması.

² Görüşme gerçekleştirilen kadınlara ulaşılması açısından TOGÜ İİBF Kamu Yönetimi Bölümü 4. Sınıf öğrencileri büyük katkılar sunmuşlardır. Kendilerine teşekkürü bir borç bilirim.

sağlanabilmiştir. Görüşme gerçekleştirilen kadınların yaş aralığı 18-70'tir. Mesleki açıdan dağılıma bakıldığında ise kendilerini ev hanımı olarak tanımlayanların³ oranı daha fazla olmakla birlikte, kamu veya özel sektörde istihdam edilen kadınlara da ulaşılmıştır. Kadınlarla gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde elde edilen bulgular ise niteliksel olarak çözümlenmiştir.

Ev İşleri: “Temizlik, Çamaşır, Bulaşık Mesaim Hiç Bitmez Bir Hale Geldi”

Kadınların gündelik hayatının önemli bir bölümünü kapsayan ev işleri çok çeşitlilik gösterir. Bölgeden bölgeye, kentten kente, kırdan kıra farklılık gösterse de hemen hemen tüm ev işlerinin ortaklaştığı bir nokta vardır: ‘Kadınların ev işi’ olmalarıdır. Sabah kahvaltı hazırlamak ile başlayan mesai, çocukların giydirilmesi, okula götürülmesi ile devam eder. Ardından temizlik, bulaşık, çamaşır, ütü, toz alma, alışveriş, yemek hazırlama, çocukların yatırılması ile mesai sona erer (Rowbotham, 1998: 99). Ev, aile, özel alan Acar-Savran'ın (2012: 11) belirttiği gibi cinsiyetçi işbölümü çerçevesinde ‘doğal’ bir alan olarak kurgulanmaktadır. Yani bu alandaki ilişkiler ve pratikler doğallaştırılmak suretiyle kadınlık ve erkeklik kimlikleri oluşturulmaktadır. Bu sebeple ev içi yükümlülükler, kamusal alanda bir iş sahibi olmasına bakılmaksızın, kadınların işi olarak görülmektedir:

... Ev içi hani kadın dediğin zaman hep ev akla geldiği için bu yüzden kadın işini erkekler yapamaz. Bizde belirgin örf ve adetler vardır. Erkekler hep dışarıda çalışır. Kadınlar da onlara yardım eder. Bir de evin her türlü işini üstlenir kadınlar. Ne yaparsak yapalım bu adetlerin hiç değişmeyeceğini düşünüyorum. Çünkü hanıma yardım etmek çok komik karşılanıyor, tabiriyle kılıbık deniliyor.

(K9, 23, Fabrika İşçisi, Eskişehir)⁴

Birine bir bardak su vermek zor değil fakat bir süre sonra bunu sizin göreviniz olarak görüyorlar. Bu biraz da eskilerden bugüne taşınmış bir düşünce gibi geliyor bana. Çünkü kadının konumunu her zaman daha az değerli gördüler. Hem hor gördüler ve sorumlulukları arttırıldı. Her zaman kadın-erkek eşitsizliğini savunan biri değilim fakat kadınların erkeklerle göre nazaran çoğu konuda daha çok yetenekli olduğunu düşünüyorum. Erkekler biraz daha el bebek gül bebek yetiştiriliyor.

(K97, 22, Öğrenci, İzmir)

Ev içi yükümlülüklerin kadın işi olduğu fikri elbette ki yalnızca erkekler tarafından paylaşılmaz. Kadımlar da bu iktidar ilişkisinin kendisini yeniden üretmesinde pay sahibidirler. Pandemi gibi olağanüstü kriz hallerinde dahi ev içindeki cinsiyete dayalı eşitsiz işbölümü devam etmektedir:

[Ev işlerine evdeki diğer erkek bireylerin pandemi sürecinde katkısı oldu mu?] Hayır olmadı. Çünkü bizim evimizde öyle bir alışkanlık yok. Erkek gelecek ev işi yapacak gibi.

Çünkü babaannem bizi yetiştirirken, bizim evde şu şekilde, biz şu şekilde yetiştik. Babaannem erkeklere çok kutsal olarak görüyo, çok değerli bizim evde erkekler. Küçüklükten beri öyle gördük yetiştik. Bu yüzden asla yani daha düne kadar şu şekilde söyleyeyim: Dedemin çoraplarını biz giydirdik. Hemen nasıl diyeyim size, asla biz yani sofradan kalkıp da eğer bir erkek daha düne kadar kendi çayını koymazdı. Daha yeni yeni. Yani ben büyüdükçe diyim size, bu şeyi ben değiştirmeye çalıştım. Yani erkekler bizim evde asla bir iş yapmaz. Çaylarını anca koymaya başladılar.

(K11, 25, Çalışmıyor, Samsun)

Çünkü fitrat gereği. Zaten Allah öyle yaratmıştır: Erkek dışarıda kadın içerde çalışır. Tutup da bir erkek de kadın gibi iş yapması beklenemez. Olmaz da zaten. Erkeğin işi ayrı oluyor evde bir musluk öteberi tamirat işi onları yapsın ama başkasına da karışmasın da.

(K34, 41, Ev Hanımı, Konya)

Kadınlık kimliği ile özdeşleştirilen ev/özel alan ile ilgili yükümlülüklerin pandemi süreci ile artış göstermesi kadının yükünün de artmasına sebep olmuştur. Pandemide salgın riskini önlemek/azaltmak amacıyla hijyene verilen önemin artması ile birlikte kadınlar için evdeki mekânsal pratiklerden biri olan temizlik de artış göstermiştir:

Pandemi öncesinde hafta sonları genellikle cumartesi evi temizler, çamaşırları yıkardım. İki haftada bir toplu ütü yapardım. Pandemi ile çamaşır suyu ile yatıp kalkar oldum. Sürekli lavabo yıkamaktan kapı kolu silmekten bir hal oldum... [Ev işleriyle ilgili] Part-time çalışandan full-time çalışana geçtim. Her şey iki katına çıktı. Sürekli evde olduğumuz için ev daha çok kirlenmeye başladı. Çamaşır yıkama ihtiyacı daha çok arttı. Ciddi bakımda ellerimizi bol bol yıkamamız ellerimizin yara oluşmasına sebep oldu yani çamaşır suyuyla her taraf silindiği için o şekilde gelişti.

(K128, 35, İnsan Kaynakları Uzmanı, İstanbul)

Biz dört kardeşiz. Pandemi nedeniyle evde kaldığımız süre içerisinde elbette birçok zorluk yaşadık. Olası ihtiyaçlar dışında dışarı çıkmamaya çalışıyorduk fakat ev içerisinde temizliğe ve bakıma da oldukça özen gösteriyorduk. Altı kişilik bir nüfus olduğumuz için günde en az iki kez çamaşır makinesi kullanıyorduk. Ortak kullanılan birçok şeyi kişileştirdik ve bu da bize bakımımız açısından yeterince zorluk çıkardı diyebilirim. Temizliğe her zaman olduğu gibi önem verdik. Kıyafetlerimizi uygun derecede 2 veya 3 kez yıkıyorduk. Bulaşık makinesini her gün kullanıyorduk. Ben ütü yapmayı çok sevmem ama pandemi sürecinde elbette ütü yapmaya da maruz kaldım.

(K97, 22, Öğrenci, İzmir)

Pandemide yine salgın riskini önlemek/azaltmak amacıyla fiziksel teması önlemek için uygulanan sosyal izolasyon sürecinde tüm hane halkının evde olması, kadınların yükümlülüğünde görülen temizlik, bulaşık, çamaşır, ütü gibi ev işlerinin artmasına yol açmıştır:

Herkes evde olduğu için benim ev içi işlerim 2 kat daha arttı. Benim çocukların büyük olduğu

³ Kadınlara yöneltilen ‘Mesleğiniz nedir?’ sorusuna verilen yanıtlar herhangi bir revizyondan geçmeden doğrudan meslek girdisi olarak kullanılmıştır.

⁴ Çalışma kapsamında görüşme gerçekleştirilen kadınlar ‘Katılımcı’ sıfatı itibarıyla ‘K’ simgesi kullanılarak aktarılmıştır. Ardından yaş ve meslek bilgisi, sonrasında ise ikametgâh ettikleri il bilgisi verilmiştir.

için bakımları ile ilgili bir sıkıntı olmadı. Fakat okulların kapanması hepimizi kötü etkiledi. Dersleri online devam ettiği için ev içinde bana herhangi bir iş konusunda destekleri olmadı. [Ev içi işlerinde] Fazlasıyla artış yaşandı. Öncesinde eşim işe, çocuklarım okula giderdi. Ben rahat rahat temizliğimi, ev işlerimi yapardım. Önceden her işimin bir düzeni vardı. Pandemi ile birlikte bütün düzenim alt üst oldu. Sürekli ev işi ile uğraşır hale geldim.

(K24, 46, Ev Hanımı, Kırklareli)

Biyolojik determinizmin temizlik, bulaşık, çamaşır, çocuk bakımı, yemek hazırlamak gibi pratikleri, doğalarını öne sürerek, kadınısı olarak nitelendiren yaklaşımı, bu pratiklerin kadınlık rolleri dahilinde değerlendirilmesine yol açmaktadır. Tıpkı temizlik gibi kadınlık rolleri ile ilişkilendirilen yemek hazırlamak da pandemi sürecinde kadınların yükümlülüklerinin artışına yol açmıştır.

Pandemi döneminde hepsi evde olduğu için mutfak hiç kapanmayan aşevi gibi oldu. Temizlik, çamaşır, bulaşık mesaim hiç bitmez bir hale geldi. Ben ev hanımı olduğum için ev içi çalışma saatlerim artmış oldu. İş yüküm kat kat arttı.

(K127, 32, Banka Müşteri Temsilcisi, İstanbul)

Pandemi sürecinde bulaş riskinin fazla olması gerekçesiyle lokanta ve kafe gibi işletmelerin müşteri alınmasına kapanması, ev içindeki yemek yapma pratiğinin daha fazla artmasına yol açmıştır. Kapanan bu işletmelerin hizmetlerinin paket servisi şeklinde yürütülüyor olmasına karşın, özellikle pandeminin ilk dönemlerinde insanlar bu hizmetten de yararlanmamayı seçmişlerdir:

Pandemi öncesi iş dönüşü kızımı babaannemden aldıktan sonra çocuğa hava aldırma amacıyla biraz dolaşır, bazen yakında bulunan AVM'lerden birine gider, yemek yer alışveriş yapar eve öyle dönerdik ya da eve gelir dışarıdan yemek sipariş ederdik. Ne güzel günlermiş hem esnaf kazanırmış hem biz yorulmazmışız. Pandeminin ilk 6 ayında ekmek bile dışarıdan almamaya başladık. Ekmek yapmayı öğrendim. Takriben Eylül 2019 gibi dışarıdan ekmek almaya başladık tabii oda direkt gidip fırından almadık kontrollü genişleme oldu bizde önce paket ekmek, paket ekmeğin paketi sabunlu sularla yıkanmak kaydıyla, sonra fırının ekmek çıkarma saatini öğrenip tam ekmekler fırından çıkar çıkmaz. Dışarıdan gelenler kısıtlandıkça bunları evde yapacak kişinin işi de giderek dağılmaya doğru ilerledi. Önceden haftada bir iki kez dışarıda yenilen yemekler gitti ekmek bile evde yapılmaya başlandı. Evde çocuk olduğu için çocuğun yiyebileceği aperiatiflerin de evde yapılması işi de yine annelere kaldı. Sürekli evde olduğumuz için sabah öğlen akşam olmak üzere üç öğün için yemek yapmak gerekti. Pandemi öncesi haftada iki kez yemek yapılıyordu şimdi her gün yapılır oldu. Tabii yemek yapılırken ki süreç ve sonrası bulaşıkları söyleyemiyorum hiç.

(K126, 39, Mali İşler Strateji ve Süreç Geliştirme Uzmanı, İstanbul)

Aile olarak dışardaki yemek türlerini seven bir aileyiz. O yüzden pandemiden önce çıkabildiğimiz kadar dışarı çıkıp dışarda yemek yiyorduk ya da eve sipariş veriyorduk. Pandemi dolayısıyla dışardaki restoranlara güvenimiz kalmadı hijyen konusunda. Artı olarak da orda gidip orda yemek yiyemediğimiz için sadece paket servisi olduğu için artık dışarda yemek yeme bir ıstıraba dönüştü. Bu yüzden evde canımız bir şey istediğinde veya acıktığımızda dışardan yemek söylemek veya yemek yerine evde bir şeyler hazırlamak zorunda kaldığımızdan dolayı yemek yükümüz arttı.

(K107, 20, Öğrenci, İstanbul)

Yukarıda da belirtildiği gibi tıpkı temizlik gibi yemek hazırlamak da 'kadınların ev işi' olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla pandemiden bağımsız ev içinde yemek yapan taraf çoğunlukla kadınlardır. Pandemiden önce dışarıda yemek yeme veya sipariş verme, kadınların ev içi yükümlülüklerini azaltan bir etki göstermekteydi. Ama pandemiyle birlikte dışarıdan yemek yeme alışkanlığının terk edilmesi kadınların yükünün artmasına yol açmıştır:

Haftada bir gün çocuklarla eşinizle birlikte dışarı çıkabiliyordunuz bir restorana gidip rahat bir şekilde yemek yiyordunuz aynı hafta içerisinde dışarıdan bir defa yemek sipariş ediyordunuz. Sonuçta haftanın iki gününü anne biraz rahat geçirmiş oluyordu. Tabii şimdi bunların hepsi olmadığı için haftanın yedi günü yemek yapıyorsunuz, ev işiyle uğraşıyorsunuz tabii ki bu yemek konusunda büyük bir artış oldu.

(K101, 29, Güvenlik Görevlisi, Malatya)

Pandemi sürecinde salgını kontrol altına alabilmek adına tüm sağlık çalışanları büyük bir mücadele sürdürmektedirler. Bu mücadeleyi ise kendi yaşamları pahasına sürdürürken diğer taraftan çalışma, barınma, ulaşım gibi birçok alanda da sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), dünyada sağlık işgücünün %70'inin kadınlardan oluştuğunu belirtmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından 2020'de yayımlanan rapora göre de 191 ülkenin hemşire işgücünün %80'ini kadınlar oluşturmaktadır (Şenol Çelik, 23.07.2020). Büyük çoğunluğu kadınlardan oluşan sağlık sektörü, olağanüstü kriz hallerinden en fazla etkilenen kesimlerden biri olmaktadır. Özellikle pandemi gibi süreçlerde bu etki daha da artmaktadır. Sağlık personeli olan kadınların ücretli emek alanındaki iş yüklerinin sürekli olarak devam etmesi, ev içi yükümlülüklerine dair sorumlulukları ile birleşince çok daha ağır bir yüke yol açmıştır:

Ev işlerimde artış yaşandı, özellikle bizde daha çok yaşandı, ben bir sağlık çalışanı olduğum için ve bi tane kızım olduğu için evde hani derslere katılımı, canlı yayınları, zulumuzdur, ebamızdır bu bağlantılarla alakalı çok zorluklar çektik. Arttı tabii ki herkeste %100 arttıysa bende %200 arttı diyebilirim çünkü dediğim gibi ben bi sağlık çalışanı olduğum için hastane ortamından geldiğim için sürekli sık sık çamaşır yıkamaktır, duş almaktır veya farklı farklı

dezenfeksiyonlardır bunlarla alakalı fazla fazla artışımız oldu.

(K90, 38, Sağlık Personeli, Samsun)

Kadınlar her ne kadar kamusal alanda bir iş sahibi olsalar da, bu varlıkları, cinsiyete dayalı işbölümünün işgücü piyasasındaki belirleyiciliği altında olmaktadır. Hartmann'ın (2012: 118) belirttiği gibi kadınlar işgücü piyasasında erkeklere göre daha düşük statülü ve daha az gelirli işlerde çalışmaktadırlar. Bununla birlikte kadınların ücretli emek alanındaki varlıkları daha çok kadınlıkla özdeşleşen bakım ve işlerine uygun alanlarla ilgili olmaktadır. Dolayısıyla işgücü piyasasında da kadın işi ve erkek işi olarak değerlendirilen işler mevcuttur. Örneğin fırıncılık bir erkek işi olarak değerlendirilir. Pandemi sürecinde aktif bir şekilde hizmet sunmaya devam eden fırınlarda çalışan kadınların ücretli ve ücretsiz emek alanındaki yükümlülüklerinin daha fazla artması söz konusu olmuştur:

Ben fırıncıyım, pandemi sürecinde bizim sadece evden ziyade iş yerinde çalışmamız daha çok arttı çünkü neden eldivenleri çift takmak, maskesi dezenfeksiyonu sürekli temizlik halinde insanlarla temasımızı, temas kurmadan bir şekilde satış yapmaya çalıştık ve ihtiyacı olanlara yeri geldiğinde paket servis yapmayı biz de uğraştık yani bundan sebep yani iş yerinde fazla yorulduk açıkçası. Evde de iki tane çocuk ve çocuklar çok dağınık oluyo, herkesin çocuğu gibi ve hem çalışıp hem eve gelip çamaşır, ütü, bulaşık yani iki misli daha fazla işimiz arttı desek yeridir. Artı dezenfektelere hani virüsten dolayı covid'den dolayı temizliğe, hijyene daha çok dikkat etmek zorunda kaldık.

(K91, 38, Fırıncı, Bartın)

Sonuç itibarıyla ücretli emek alanında varlık gösteren kadınların evdeki yükümlülüklerinin hâlâ devam ediyor oluşu onları çift mesaiye maruz bırakırken (Hartmann, 2012: 190); pandemi gibi bir süreçte bu mesainin koşullarının daha da ağırlaştığını söylemek mümkündür. Kamusal alanda iş sahibi olmayan kadınların da pandemi sürecinde ev içi yükümlülükleri, pandemi öncesine göre daha da artmıştır.

Çocuk-Yaşlı-Engelli Bakım Yükümlülükleri: "7/24 İlgi ve Bakım Gerekti"

Temizlik yapmak, çamaşır/bulaşık yıkamak, yemek hazırlamak gibi ev içi yükümlülüklerle benzer şekilde ücretsiz olan hane içindeki çocuk-yaşlı-engelli bakımı işi de kadınların yükümlülükleri arasındadır. Bakım yükümlülükleri de tıpkı diğer işler gibi kadınların doğası öne sürülerek bir 'kadın işi' olarak değerlendirilmektedir. Üretim faaliyetlerinin özel alandan kamusal alana taşınması ile birlikte üretken olmayan bu mekân, kadınların, çocukların, engellilerin mekânı olarak imlenmiştir (Çaha, 2014: 85). Üretimin değil yeniden üretimin ve tüketimin mekânı olan evde/özel alanda, henüz üretken nüfusa katılmamış çocukların aşkın bireyler olmasından sorumlu olan taraf, yine doğaları öne sürülerek, kadınlardır. Üstelik kamusal alanda bir iş sahibi olmaları kadınları bu yükümlülüğünden muaf kılmamakla birlikte aynı zamanda kamusal alandaki işleri ev işlerine zarar da vermemelidir (Delphy, 2012: 104). Rowbotham'ın (1998: 96) aktardığı bir çalışmanın

sonuçlarına göre, kamusal alanda iş sahibi olmayan çocuklu kadınlar haftada 80 saatini ev işlerine ayırırken; kamusal alanda iş sahibi olan çocuklu kadınlar her hafta fazladan 50 saatini ev işlerine ayırmaktadırlar. Kadınların çocuk bakma yükümlülüğü pandemi sürecinden etkilenmiştir. Özellikle eğitime ara verilmesi ve eğitim sürecinin evlerde devam ettirilmesi, kadınların ücretsiz emek saatinin artmasına sebep olmuştur. Üstelik bu artış yalnızca niceliksel bir artış da değildir. Bu süreçte kadınların annelik rollerine ek olarak bir de eğitimci rolünü üstlenmeleri söz konusu olmuştur:

Çocuk bakımında artışlar yaşandı. Pandemi öncesinde okulda, sokakta arkadaşlarıyla vakit getiren çocuk pandemide sonrasında eve tıklılıp kaldığı için sıkıldı bunaldı, 7/24 ilgi ve bakım gerekti. Eğitimler uzaktan olduğu için ebeveynlerin yükü iki kat arttı: Çocuk bakımı, evi idare etmek, yemek, bulaşık, temizlik derken uzaktan eğitim de bunların üstüne eklendi. İlkokula yeni başlayan bir çocuğu ele alırsak harfleri sayıları okumayı öğretmek zorlaştı. Okulların kapanması aile içinde bulunan anne baba için okul yıllarına tekrar dönmek gibi bir şey oldu.

(K110, 24, Sağlık Teknikeri, Nevşehir)

Pandemi, ücretli emek alanında çalışan kadınların gündelik hayatında bir takım etkilere de yol açmıştır. Pandemi öncesinde, örneğin çocuk bakımı konusunda aile üyelerinden, komşularından ya da kreşlerden, okullardan destek alan veya ev içi mekânsal pratikleri yerine getirmeleri için yardımcılarından destek alan kadınlar, pandemi ile birlikte bu desteklerden mahrum kalarak, tüm ev içi yükümlülükleri bizzat yerine getirmeye başlamışlardır:

Pandemi başladığında kızım iki buçuk yaşını doldurmuştu ve henüz tuvalet eğitimine başlamamıştık. Doğum izninin bitmesi ile birlikte 10. ayından itibaren iş başı yaptığım için babaannesi [70 yaş] ve dedesi [75 yaş] haftanın 4 günü gündüzleri kızım ile ilgileniyorlardı. Part-time annelik yapıyordum. Pandemi ile birlikte çocukların taşıyıcı olma durumunun yüksek olması sebebiyle babaanne ve dededen alınan destek tamamen kesildi. Full-time annelik başladı. Aslında 10. ayında işe başladıktan sonra süt izinlerini akabinde yıllık izin ve en sonunda da ücretsiz izin olmak üzere hafta içi bir gün ki genellikle haftanın ortasında [Çarşamba günü] izin kullanıyordum. Bunun sebebi hem çocuğumla vakit geçirmek hem de yaşları ileri olan babaanne ve dedeyi dinlendirmek içindi. Bu izin hem kızım ve benim hem de destek veren büyüklerimiz için ilaç gibi geliyordu. Tabi pandemi bunu da çok gördü bize.

(K126, 39, Mali İşler Strateji ve Süreç Geliştirme Uzmanı, İstanbul)

Ev içi yükümlülüklerin önemli bir bölümünü oluşturan çocuk bakımının yanı sıra karşılığı ödenmeyen ve bir 'iş' olarak değerlendirilmeyen yaşlı veya engelli bireylerin bakımı da kadınların ev işlerinin bir parçası olarak görülmektedir (Federici, 2013: 191). Pandemi sürecinde bulaş riskinin fazla olması nedeniyle yaşlı nüfusa yönelik bakım hizmetlerinin artmasının yanı sıra, bu nüfusa yönelik sokağa çıkma kısıtlamaları, kadınların

ev içindeki bakım yükümlülüklerinin artmasına yol açmıştır:

Maske artı mesafe artı temizlik kurallarının hepsine uyduk hele temizlik kısmı bir hastalık boyutuna taşındı. Pandemi öncesinde kendimiz için alışveriş yapıp direkt buzdolabına ya da kilere rahatlıkla koyabiliyorduk. Kullanacağımız zaman alıp yıkıyorduk paketli ürünleri yıkamıyorduk bile. Pandemi ile birlikte meyve sebze sirkeli sularda bekletiliyor sonra süngerlerle ovuluyor sonra durulanıp balkonda bekletildikten sonra tüketilmeye başlandı... Bu işlemi hem kendi evimiz için yapmaya hem de babaanne ve dede için yapmaya başladık yani iş ikiye değil dörde katlandı. Oturduğumuz evlerde maalesef ki asansör yok market ihtiyaçları temin edildikten sonra önce beşinci kata temizliğe bize getirmeye başladık. Bizim evde dezenfekte ettikten sonra eldiven takıp yeniden paketleyip, buzdolabı poşetlerine ayrı ayrı olacak şekilde, çift maske takıp bir kaç blok ötede yaşayan babaanne ve dedeye götürüp üçüncü kata teslim etmeye başladık. Pandeminin başından beri bu şekilde devam ediyor. Sebze meyvenin dışında et türü gıdalarda, tavuk yıkayıp temizlendikten sonra tencereye konacak şekilde, kırmızı et pişirilip pişmiş haliyle, balık fırına koymaya hazır tepside ama bunların hepsi özel paketlenmiş haliyle eldivenle teslim etmeye başladık.

(K129, 28, Muhasebeci, Ankara)

WHO, salgının ilk dönemlerinde hayatını kaybedenlerin %95'inden fazlasının 60 yaş ve üzeri hastalar olduğunu belirlemiştir. Türkiye'de ise Sağlık Bakanlığı'nın Nisan 2020'de açıklamış olduğu verilere göre Covid-19 nedeniyle hayatını kaybedenlerin %80'i 60 yaş ve üzeri hastalardır. Bu oranların yüksekliği salgın ile 'yaşlılık' vurgusunu doğurmuştur (Atıla Demir, 2020: 190). Pandemi döneminde virüsün öldürücü etkisinin daha yoğun olduğu yaşlı nüfusa ilişkin kadınların bakım yükümlülükleri de bu bağlamda artmıştır:

Onları dış etkenlerden korumak için sürekli elimiz onların üzerinde oldu. Benim 66 yaşında annem var. Annemin sorumluluğu daha çok üzerimize geldi. Ben hep onun yanında oldum pandemi sürecinde. Dinlemediği birkaç gün içerisinde parka gitti. Parkta covid oldu. Covid olduktan sonra hani bi hafta falan hastanede yattı. Hastaneden çıktıktan sonra ben bir haftada o bende bi oda da muhafaza ettik. Baya bi hem zorlandık hem çok şükür kolay atlattık.

(K68, 44, Serbest Meslek, Mersin)

Pandemi ile birlikte uygulanan sosyal izolasyon özellikle toplum içerisinde daha kırılmalı olan dezavantajlı grupları olumsuz etkilemiştir. Engelliler, yaşlılar, risk altında bulunanlar pandemi döneminin başından itibaren sokağa çıkma kısıtlamalarına maruz kalmışlardır. Hem eve kapanma hem de pandeminin sağlıkları hatta yaşamları üzerindeki olası etkileri nedeniyle bu grup belirsizlik içerisinde yalnızlık ve korku ile mücadele etmek durumunda kalmışlardır. Örneğin Giresun'da yaşayan yaşlı insanların salgın sürecini nasıl değerlendirdiklerini belirlemeye çalışan bir araştırma

sonuçları göstermiştir ki, bu nüfusa yönelik sokağa çıkma kısıtlamaları ile serbest gün uygulamaları, katılımcılarda olumsuz duyguların gelişmesine yol açmıştır (Doğanay ve Çopur, 2020: 59). Pandemiden kaynaklanan psikolojik sorunlarla baş edilmeye çalışıldığı bu dönemde, dezavantajlı grubun bakımını erkeklere göre daha fazla üstlenen kadınların da psikolojisi kötü yönde etkilenmiştir:

Evde 4 yaşında çocuk, 67 yaşında da kaynatam var çok daha titizleniyorum temizlik konusunda. Çocuk bakmak kadar yaşlı bakmak da çok [zor] evde 2 çocukla uğraşmış oluyorsunuz yaşlılar çok duygusal ve aşırı alingan olurlar. Hareketlerinizi, davranışlarınızı ve konuşmanıza ayrıca özen göstermeniz gerekir. Benim kaynatam bütün bu özellikleri taşıyor. Bu pandemi yasaklarından dolayı evden çıkamadığı için sıkıntıdan baya huzursuzluklar çıkardığı oluyor. Bu sebeple eşimle sürekli bir tartışma ve kavga halindeyiz. E bi de yaşlı olunca Covid-19'a yakalanmaması için sürekli hem kişisel bakımı ve ev işleri, temizliğine çok önem veriyorum bu da ayrıca yorulmama sebep oluyor. Allah yardımcım olsun. Sürekli sabır halindeyim.

(K26, 26, Aşçı, Çanakkale)

Evet, yaşlı bir kaynanam var. Biziyen yaşıyor. 83 yaşında. Allah'tan ele bakımlı değil. Ama temizliği olsun, bulaşığı olsun bitmiyor. Ben dedim ya yemeği iki öğüne düşürdüm diye. İşte kaynanam da beş öğüne çıkardı kendi yemeğini. Allah'tan ayrı yediği yemeğin bulaşığını yıkıyor. Yoksa valla hiç yetişemem. Ama evde bir yaşlı varsa en büyük sorun psikolojik oluyor. Çünkü önceden en azından kapının önüne çıkıp bir hava alıyordu, rahatlıyordu. Şimdi yasaktan dolayı hep evde. Evinde yaşlı olana Allah sabır versin.

(K28, 51, Ev Hanımı, Sivas)

Kadınların kamusal alanda sahip oldukları işler genellikle özel alandaki yükümlülüklerine paralel işlerdir. Dolayısıyla kamusal alanda yaşlı nüfusun bakım yükümlülüğünün önemli bir kısmını üstlenen kadınların iş yükü, pandemi nedeniyle artış göstermiştir:

Bakım merkezinde çalışan bi sağlık teknikeri olarak yaşlılara bakmaktaki yükümlülükler arttı. Dışardaki tehlikeye karşı yaşlılarımızı en üst düzeyde korumaya ve ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştık. Koronanın tehdit ettiği bi topluluk olan yaşlılarımızın bakımı her zaman önemliydi ama pandemi döneminde bu önem iki katına çıktı. Takviye edici gıdalar, vitaminler, yiyecek içeceklerle bu zorlu süreç desteklendi.

(K110, 24, Sağlık Teknikeri, Nevşehir)

Sonuç itibarıyla kadınlık kimliği ile özdeşleştirilen bakım yükümlülükleri pandemi süreci ile uygulanan sosyal izolasyon, uzaktan eğitim ile uzaktan çalışma modelleri sebebiyle artış göstermiştir. Kamusal alanda iş sahibi olan kadınlar, bu yükümlülükleri yerine getirmek adına çoğu zaman çifte mesai yaparken, kamusal alanda iş sahibi olmayan kadınların da bakım yükümlülüklerine ayırdıkları zaman artmıştır.

Uzaktan Çalışma Modeli: “Mecbur İkisini Bir Yürütmek Zorundayım”

‘Hayat eve sığar’ mesajı ile yeni normal dönemin mekânı olarak imlenen evlere sığdırılmaya çalışılan hayatlar kadınların iş yükünü arttırıcı bir etki göstermiştir. Tüm hane halkının evde olmasına ek olarak kadınlar eğer ücretli emek alanında da yer alıyorsa çifte mesai yapmak durumunda kalmaktadırlar. Uzaktan çalışma modeline geçilmesi ile birlikte kadınlar ücretsiz emek ile ücretli emek alanında sıkışıp kalmışlardır:

Mesai saatleri içinde %90 ücretli işe vakit ayırsam da konu çocuğum olunca toplantım varsa iptal ettiğim yetiştirmem gereken bir şey varsa önce çocuğumun ihtiyacını karşılayıp, kucağıma almak, yemek yedirmek, tuvalete götürmek, oyun oynamak vb., akabinde işe döndüğüm çok zaman oldu.

(K25, 26, Ücretli Öğretmen, Edirne)

Kadınların hem ücretsiz emek alanında hem de ücretli emek alanında kendisinden beklenen işleri yapması için çifte mesai yapması gerekmiştir:

Evden çalışma düzeninde her ne kadar şirket esneklik gösterse de işler buna izin vermiyor. Şirkette çalışırken servisler hareket saati göz önüne alınarak toplantılar planlanıyordu evde iken ne de olsa evdeyiz denip toplantı gidebildiği yere kadar uzayabiliyor. Öğlen molası diye bir şey evde iken pek olmuyor. Gün içinde öğlen yemeği yemeyi atladığım çok zaman oldu. Mola vermek istediğimde hazır mola vermişken evi toparlayayım, bulaşıkları makineye yerleştireyim, yemek yapayım derken aslında iş için mola vermesem daha az yorulur hale geldim. Ev işlerinde mesai başlangıç bitiş saati de yok. Sabah uyandığım andan akşam pilin bitene kadar. İşin eve gelmesi bekar olanlar için bir nebze kolay olabilir ama evli ve çocuklu olanlar için oldukça zor. İşin garip yanı iş yerinde, herhangi bir şey istendiğinde adımızın sonuna ‘hanım’ ekleniyordu ve cümleye ‘rica etsem’ diye başlanıyordu evde bu nezaketten de mahrum kaldım.

(K128, 35, İnsan Kaynakları Uzmanı, İstanbul)

Ücretli işleri ile ücretsiz işleri arasında tercih yapmak zorunda kalan kadınlar kimi zaman önceliğini ücretli işlerine kimi zaman da ücretsiz işlerine vermektedirler. Ücretsiz emek alanında harcanan her fazladan vakit ise, ücretli emek alanı ile ilgili yükümlülüklerin daha geç saatlere sarkmasına yol açmaktadır:

Uzaktan çalışma beni olumsuz etkiledi. Çalışma saatlerim arttı. Yani evin içerisinde olan işleri okula gittiğim süre zarfında düşünmüyordum. Tamamen işime odaklanıyordum. Fakat evin içerisinde çalıştığım için evdeki işler de bir taraftan aklımın bir kenarında dururken bir taraftan işleri, kendi işlerimi yürütmeye çalışıyorum. Bir yandan da kendi kızımın derslerini takip etmek, onun ödevlerini takip etmek zorunda kalıyorum. Ve dolayısıyla artış yaşandı. İşimle ev arasında da tabii kaldığım oluyor yeri geliyor. Ama işimi mecburen tercih ediyorum, evin işini bir şekilde telafi ederim ama işi telafi edemiyorum.

(K72, 38, Din Kültürü Öğretmeni, Bursa)

Bir tarafta ‘doğal’ yükümlülükleri olarak değerlendirilen ev içi yükümlülükleri, diğer taraftan da ücretli işleri sebebiyle kadınların çoğu gece mesaisi yapmak durumunda kalmaktadırlar. Ücretli emek alanında var olan kadınların pandemi öncesi ile sonrası durumlarını karşılaştıran Kandiyoti (“Deniz Kandiyoti:...”, 30.04.2020), pandemi öncesinde kadınların ev içi yükümlülükleri resmi veya gayriresmi kurumlar ve ilişkiler aracılığı ile yürütürken koordinatörlük rolünü oynadıklarını; pandemi sonrası ise bu kurum ve ilişkilere erişimin mümkün olmaması veya kısıtlanması gerekçesiyle bizatihi icracılık rolünü oynadıklarını belirtmiştir:

Pandemi başladı ilk iş kızım artık babaannesine dedesine gidememeye başladı. Anne evde artı çocuk evde güzel ama annenin işi de evde işte bu hiç iyi değil. Çünkü kızım sürekli onunla oynamamı istiyordu ancak şirket evde çalışma kararı almış bunun için bazı alt yapısal geliştirmelerin yapılması gerekiyor ki bu geliştirmelerin tamamlanıp kullanıma alınma sorumluluğu SSG [Strateji Süreç Geliştirme] ekiplerindeydi. İş yoğunluğu iki katına çıktığı bir dönemdi ve çocuğun karnının doyurulması artı altının, üstünün değiştirilmesi belki de en önemlisi kişisel gelişimi için oyun oynanması için hiç vakit yoktu. Üstelik daha önce babaanneden dededen aldığımız destekten de mahrum kaldık. Bu yüzden bazı geceler işimle ilgili çalışmak zorunda kaldım.

(K126, 39, Mali İşler Strateji ve Süreç Geliştirme Uzmanı, İstanbul)

Eşlerin her ikisinin de uzaktan çalışma modeliyle evden çalışması halinde kadınların iş yükünün erkeklere göre daha da arttığını söylemek mümkün. Çünkü ev içi yükümlülükleri kadın fiziken yerine getirmese dahi bu yükümlülüklerin zihni yükünü taşımaya devam etmektedir:

Çalışma saatlerimiz şu şekilde. [Eşimle] Aynı saatlerde çalışıyoruz ama iş yerinde bi tık bence daha rahattık. Şu anda evde olduğu için maalesef hani bilgisayar başı bi iş, bırakamıyoruz o yüzden yani bu şekilde bir etki yaptı. Çalışma saatlerim aynı kaldı ama bence iş yükümlülüğü arttı. Evdeki yükümlülüklerim daha da arttı. Örneğin işteyken biz molaya bile işaret hani belli bi haber verip vs. hani çıkıyoruz. Evden çalışsak bile bu yüzden çok fazla arada kalıyoruz. Çocuktur, eştir, yemek işidir ama şu pandemi döneminde işten tabii ki feragat edemem. Mecbur ikisini bir yürütmek zorundayım.

(K111, 39, Müşteri Hizmetleri Çalışanı, Balıkesir)

Ev içi yükümlülükleri ile kamusal alandaki işlerinin getirdiği yükümlülükler arasında kalan kadınlardan bazıları ise işlerinden feragat etmek zorunda kalmışlardır:

Okulların kapanmasıyla birlikte çocukların bakımı, eğitimleri için ekstra bir çaba harcamam gerekiyordu. Benim için en büyük etkisi eğitimleri için daha kontrollü davranmam gerektiği oldu. Çocukların devamlı evde olması ev içi işlerde artışa sebep oldu tabii ki. Okula gittikleri dönemde evde olmadıkları için günlük

yapmam gereken iş miktarı 5 ise 8'e yükseldi. Eşim işe gidip gelmeye devam etti sadece onun için herhangi bir durum değişikliği yaşanmadı. Çocukların eğitimi takip etmek bile maalesef kadınlara düşüyor. Maalesef uzaktan ya da evden çalışmam imkân kalmadı pandemi döneminde. Evdeki işler, çocukların almış olduğu uzaktan eğitimi daha iyi takip etmek için işten ayrılmak zorunda kaldım. Bu dönemde psikolojik olarak yıprandığımı hissettim. Çocuklar, ev içi işler her zaman yaptığım uğraştığım şeylerdi fakat yıllardır çalışan bir kadın olarak işimden de ayrılmam tahmin edersiniz ki beni olumsuz yönde etkiledi.

(K116, 30, Satış Danışmanı, Kayseri)

Pandeminin birçok açıdan olumsuz yönde etkilediği sağlık sektöründe çalışan kadınların ücretli emek alanındaki artan yükümlülükleri, ev içi yükümlülükleri ile birleştiğinde daha da yıpratıcı bir hâl almıştır:

İş yerimde karantinalı olarak çalıştım. Çalışma saatlerim 8 saatten 12 saate çıkarıldı. 14 gün boyunca 12'şer saatlik mesailer halinde çalıştık. Ailemizden ayrı kalarak iş yerimde kaldık. Pandemi dönemi özellikle sağlık çalışanlarını büyük ölçüde etkiledi ve yıprattı. İş ve ev arasında çok kaldım ama Türkiye şartlarında çalıştığımız işi bırakmayı düşündüğümüz de aklımıza hemen bir soru gelir: Başka iş bulabilecek miyim? Çoğu kez işimiz ve evimiz arasında kaldık ama işimizi seçmek zorunda kaldık. Hayat şartları zor ve çalışmaya ihtiyacımız var.

(K110, 24, Sağlık Teknikeri, Nevşehir)

Sonuç itibariyle pandemi koşulları tüm kadınların ev içi yükümlülüklerini arttırıcı bir etki gösterirken, uzaktan çalışma modelinin uygulanmaya başlaması ile birlikte ücretli emek alanında var olan kadınlar açısından, aynı zamanda artan ücretsiz emek alanındaki yükümlülükleri nedeniyle çok daha sömürücü bir ilişkinin yaşanmasına yol açmıştır.

Pandeminin Psiko-Sosyal Etkileri: “Bezdim, Yıldım, Çok Yoruldum”

Olağanüstü kriz dönemlerinde toplumsal, siyasal, ekonomik etkilerin yanı sıra psiko-sosyal etkilerin de yaşanması kaçınılmazdır. Özellikle salgın dönemlerinde insanların yalnızca fiziksel sağlığı etkilenmemekte aynı zamanda enfekte olsun veya olmasın tüm nüfusun psikolojik sağlığı etkilenmektedir (Aşkın vd., 2020: 307). Bu dönemlerde hâkim olan belirsizlik insanların endişe, kaygı, korku, panik, stres düzeylerinde artışa yol açmaktadır. Covid-19 Pandemi süreci nedeniyle öncelikle salgına ilişkin hastalık ve ölüm oranlarının artışı ardından bulaş riskini azaltmak amacıyla uygulanan sosyal izolasyonlar, uzaktan eğitim ile uzaktan çalışma modellerinin getirilmesi, insanların zihinsel ve psiko-sosyal problemler yaşamasına neden olmaktadır:

Bezdim, yıldım, çok yoruldum. Hasta olmadığımı şükrederek ruh sağlığımı korumaya çalışıyorum. Ama tükenmişlik hissediyorum.

(K49, 51, Emekli Öğretmen, İzmit)

Pandeminin psiko-sosyal etkilerini nüfusun tüm bileşenleri üzerinde görmek mümkündür. Ama salgına yönelik temel önlem olarak uygulanan sosyal izolasyon özellikle kadınların gündelik hayatları üzerinde dramatik etkilere yol açmıştır. Tüm hane halkının evde olması nedeniyle kadınların artan iş yükleri, psikolojik açıdan daha ağır etkiler yaratmıştır:

Çok derinden etkiledi beni, çok yaraladı. Psikolojim tavan yaptı, yerle bir yaptı daha doğrusu. Çok etkiledi. Olumsuz anlamda etkiledi tabi çünkü hani evdeki yoğunluk o anne, çocuklar bağılıyor anne, eşim bağıryo hani Hacer işte kaynanam bağıryo Hacer. Şu bu derken iş yoğunluğundan strese giriyosun, hepsine yetişemiyon yerinde. Bu konuda psikolojim tavan yani yerle bir oluyor. Yani kayınvalidem var yaşlı, onun bakımı falan baya bir zor, zorlandık. Dışarı çıkamıyor hani onların da saati var ama yaşlı olduğu için çıkamıyor evde birbirimizle didişerek baya bi etkiledi bizi. Eşim hiç [yardımcı] olmadı Allah razı olsun, hiçbir etkisi olmadı. Yardımcı olması gerekirken olmadı açıkçası.

(K18, 30, Ev Hanımı, Tokat)

Pandemi sürecinde uygulanan sosyal izolasyonlar nedeniyle sosyal bağlantıları sürdürmemek, yakınlarla, arkadaşlarla iletişim içinde olamamak, duyguları paylaşmak olanağını azalttığından dolayı içinde bulunulan stresin de artmasına yol açmaktadır (Tükel, 2020: 617). Pandemi öncesi ev işlerinden bunalan kadınların ‘soluk alma’ adına dışarıya yaptıkları gezintilerin pandemi ile birlikte son bulması, psikolojilerinin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur:

Pandemi öncesinde doğal olarak normal bir yaşamımız vardı. Dışarıya parka, kafeye, alışveriş merkezlerine gidip oturuyorduk. Akraba ziyaretlerine gidiyorduk ya da geliyorlardı. Aklımıza estiğinde çocuğumuzu alıp dışarı çıkabiliyor gezip temiz hava alıyorduk. Pandemiyle birlikte evlere kapandık mecburiyetten, yasaklar. Dolayısıyla çıkıp gezemiyoruz. Artık o kadar canımız sıkılıyor ki misafirlige gitsek mi diyoruz. Yasak olduğunu bildiğimiz halde, bir ikilem içinde kalıyoruz, bir değişik istiyoruz. Geniş aileyiz evimizde iki televizyon olmasına rağmen bölüşülemiyor. Can sıkıntısından telefonlara sarıyoruz, internette daha çok vakit geçiriyoruz. Sabır konusunda biraz dayanıksız oluyoruz, özellikle çocuklar varsa. Oğlum sıkılıyor bana sataşıyor, onu oyalamak, şımarıklarla uğraşmak zorunda kalıyorum. Eşimle sürekli bir arada olduğum için olmadık şeylerden kavgalar çıkıyor. Bunaldığımız için laf kaldırmıyoruz, çabuk sinirlenip olmadık yerde kalp kırıyoruz. Pandemi yaramadı bize, psikolojikmen bir nebze çöküntü yaşandı hayatlarımızda.

(K19, 22, Ev Hanımı, Manisa)

Cinsiyete dayalı işbölümü nedeniyle bazı ev içi yükümlülükler ile ev dışı yükümlülükler iç içe geçmiştir (Molyneux, 2012: 147). Örneğin çocukları okula götürme veya okuldan alma, çocukların-yaşlıların-engellilerin resmi kurumlarla ilişkilerini yürütme, fatura ödeme, alışveriş yapma gibi yükümlülükleri yerine getiren taraf

çoğunlukla kadınlardır. Kadınların kentsel mekânla ilişki kurmalarına vesile olan bu yükümlülükler, pandemi ile birlikte sekteye uğramıştır. Tüm hane halkının evde olması, kadınların ev içinde geçirdiği zamanın artmasına yol açmıştır:

Daha çok evin içinde vakit geçirmek beni olumsuz etkiledi. Çalışırken iki insan yüzü görüyorsun, sohbet ediyorsun. Bu pandemi dönemi beni eve kapattı evde yaşlı olduğu için markete bile nadir giderim. Eşim işten geldiğinde lazım olan şeyleri alır. Evdi, bulaşıkta, yemekti baya yoğun geçen günlerim oluyor. Bende çok bunalıyorum evde çocuğumla ilgilenmeye çalışıyorum. Pazartesi günü Yasak Elma'yı [Dizi] izleyebiliyorum sadece. Televizyon izleyecek vaktim bile yok. Şu pandemi bitse de normal hayatlarımıza işimize geri dönsük.

(K26, 26, Aşçı, Çanakkale)

Önceden işten döndüğümde alışverişi bazen tek yapardım bazen de eşimle birlikte yapardım. Ama uzaktan çalışmaya geçince, eşim de uzaktan çalışmasına rağmen evin dışına çıkıp alışveriş yapan o oluyor hep. Çünkü evde küçük bir çocuğum var. Onunla ilgilenen ben oluyorum. Sadece pandeminin ilk yoğun günlerinde bir kere ben gittim alışverişe. Sanki günlerdir hapsedilmişim de özgürlüğüme kavuşmuş gibi olmuştum. Öyle bir hisle, yabancı gibi gittim markete.

(K2, 36, Akademisyen, Tokat)

Pandeminin etkileri elbette ki tüm sosyal sınıflarca eşit bir biçimde deneyimlenmemiştir. Bu açıdan kadınlığın da tekil bir kategori olarak değerlendirilemeyeceği gerçeği göz önüne alındığında her kadının benzer deneyimlere sahip olduğunu da söylemek mümkün değildir. Örneğin tüm hane halkının pandemiden dolayı evde olması, özellikle düşük gelirli aileler açısından çok daha fazla hapsedici etkilere yol açmıştır. Özellikle kış mevsiminde sobalı evlerde tüm hane halkının tek bir odada toplanmak zorunda kalması elbette yalnızca kadınları değil tüm hane halkını psikolojik olarak olumsuz etkilemiştir:

Zaten hep evin içindeydim. Pek dışarı çıkamam. Bazen öyle pazara, ilçeye kocamla beraber gittiğim oluyor. Ona da çıkmak denirse tabi. Beni en zorlayan şey kış ayı. Herkes evde oluyor, kimse soğuktan dışarı da çıkamıyor. Sobayı yakıp, hepimiz bir odada oturuyoruz. Bu yüzden de kışı pek sevmiyorum. Aşırı bunaldım evde, herkes her yer sanki üzerime geliyor.

(K28, 51, Ev Hanımı, Sivas)

Çocukları çoh etkiledi bi kere, ondan sonra yani böyle psikolojik sorunlara soktular hem beni hem kendilerini, başka nasıl bişeyler oldu... Bizim çocuklar, üç tane çocuk olduğu için hepsi hiperaktif onların yani ne denilir, yani üç tane çocuğun aynı bi evde kalıp da hani 75 m² bi evde kalıp da yani baya bi streslendik kısacası pandemi döneminde bunaltıya girdik. Zaten yaşlımız vardı. Babaannemiz bizde kalıyo ondan sonra hani yükümlülüğü derken zaten evdeydik yine evdeydik. Ama şey oldu çocukların evde galmalarıyla birlikte televizyonu açma gibi sıkıntıları oluyo. Biliyosun televizyondan dolayı

bunlarla mücadelelerimiz böyle oldu yani aman çocuğum yapma, hep çocuklara yöneldim yani susun, yapman, sessiz olun gibi öyle. Hâl böyle olunca kendime özel vakit ayıramadım hiç. Hani mesela çocuklar okula gittikleri zamanlar olsun, dışarı çıktıkları zamanlar olsun illa elime bir kitap alıp okuyordum, şimdi genelde öyle bir şeyler çok az oluyor. Yani elime kitap alıp okuyamıyorum tabi ki Kuran-ı Kerim'i haftada ancak en fazla üç cüz okuyabiliyorum o kadar.

(K39, 39, Ev Hanımı, İstanbul)

Kadınlar açısından hem sürekli evde kalmak hem de artan ev içi yükümlülükler fiziken ve zihnen tükenmişliğe yol açmıştır:

Çocuklar ne kadar asosyal aktivitelerden uzak kaldıysa o kadar yorucu ve yıpratıcı oldular. Ev içinde yaşam süresi uzadığı için evin kullanımını arttırdığından evde çok yaşamak, evde çok vakit geçirmek bu da kadınlar için gerçekten de çok fazla yorucu ve yıpratıcı olmaya başladı. Yani kadınlar kendilerine öz vakit ayıramaz oldular. Gerçekten psikolojikmen çabuk sıkılan, sinirlenen ve sabırsız annelere dönüştük maalesef.

(K101, 29, Güvenlik Görevlisi, Malatya)

Daha öncede belirtildiği gibi pandemi, sağlık sektöründe çalışan kadınların gündelik hayatını etkilemekle kalmayıp aynı zamanda bulaş riskini önlemek adına hane içinde dahi sosyal mesafeye riayet etmek zorunda kalmalarına yol açarak yalnızlaşmalarına da sebep olmuştur:

Genel olarak ayrı odada kalmaya dikkat ettim, işten eve dönüşlerde kıyafetimi direkt makineye yıkamaya attım, el hijyenime normalden daha fazla dikkat ettim ve sürekli bu süreçte dezenfektanım yanımdaydı. Yaşadığım zorluklar örneğin; işten yorgun bi şekilde geldiğimde hiç oturmadan duşa girmek zorunda kalmam ayrıca formalarımı direkt makineye atmam, ailemden mesafeli bi şekilde oturmam, sürekli odamda tek başıma takılmam beni zorladı diyebilirim. Sevdiklerimden ayrıldım.

(K67, 24, Hemşire, Hatay)

SONUÇ

Doğa-kültür, duygu-akıl, dişil-eril gibi karşıtlıkların mekânsal tezahürü olan özel alan-kamusal alan bağlamında, erkek/erkeklik kamusal alanla özdeşleştirilirken kadın/kadınlık özel alanla ilişkilendirilmiştir. Özellikle Sanayi Devrimi sonrasında yeniden üretim alanı olarak imlenen özel alanla ilişkilendirilen kadının evdeki her türlü mekânsal pratiği, kadınlık kimliğini oluşturmaktadır. Erkeği akılsal, kadını ise duygusal olarak niteleyen zihniyet aynı zamanda erkekliğin kültürle, kadınlığın ise doğayla ilişkili olduğunu öne sürerek; kadınların ev içi yükümlülüklerini 'kadınların doğası'na bağlamak suretiyle, aralarında antagonik bir ilişkinin olduğu kadın-erkek eşitsizliğini bu çerçevede meşrulaştırmaktadır. Kadınlar -sınıfsal ve kültürel konumlarından kaynaklanan farklılıklar saklı olmakla birlikte-, yemek hazırlamak, çamaşır-bulaşık yıkamak, ütü yapmak, temizlik yapmak, çocuk-yaşlı-engelli bakımını üstlenmek gibi ev içi yükümlülüklerin yürütücüsü olarak nitelendirilmektedirler. Bu

nitelendirme özellikle olağanüstü kriz dönemlerinde daha da pekişmektedir.

Kadınların, ücretsiz emek alanı olarak nitelendirilen ev içindeki yükümlülükleri üzerinde Covid-19 Pandemi sürecinin yarattığı etkileri belirleme amacı taşıyan bu çalışmada, Türkiye genelinde kartopu tekniği ile ulaşılan 135 kadınla, yapılandırılmış görüşme planı üzerinden görüşmeler gerçekleştirilmiş ve sonuçlar niteliksel olarak analiz edilmiştir. Kamusal alanda iş sahibi olmasına bakılmaksızın, bu salgın sürecinde görüşme gerçekleştirilen kadınların tümünün ev içi yükümlülüklerinin arttığı görülmüştür. Salgın riskini azaltmak adına uygulanan önlemler -sosyal izolasyon, uzaktan eğitim, uzaktan çalışma modeli vs.- neticesinde tüm hane halkının evde olması ile birlikte kadınların günlük ev içi mekânsal pratikleri niceliksel olarak bir artış göstermiştir. 65 yaş üstü ile 18 yaş altındaki nüfusa yönelik sosyal izolasyon uygulamaları, bakım yükümlülüğünün yürütücüsü olarak değerlendirilen kadınların yükünü arttırıcı etki göstermiştir. Bununla birlikte uzaktan eğitim modelinin uygulanmaya başlaması, kadınların annelik rollerine ek olarak eğitimci rolünü de üstlenmelerine yol açmıştır. Uzaktan çalışma modeli ile evlerden kamusal alandaki işlerini yürüten kadınlar çoğu zaman ev ve işleri arasında sıkışıp kalmıştır. Bazı kadınlar kamusal alandaki işlerinin yükümlülüğünü öncelerken, bazıları bu yükün ağırlığından kamusal alandaki işlerinden feragat etmek zorunda kalmışlardır. Genel olarak uzaktan çalışma modeli uyarınca çalışan kadınlar, hane içindeki bireylerin -özellikle eşlerinin- kamusal alanda bir iş sahibi olduklarını unuttuklarını, tam zamanlı bir ev hanımı olarak kendilerinden hizmet beklemeye devam ettiklerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla hane halkının kadınlardan ev içi yükümlülüklerine dair beklentilerinin artması, kadınların çifte mesai yapmasına yol açmıştır. Bazı kadınlar ya ev içi yükümlülüklerini ya da kamusal alandaki işleri ile ilgili yükümlülüklerini geç saatlere sarkıtmışlardır. Bu da kadınların, günün büyük bölümünü, kendi öznelliklerini dışarıda bırakarak ev ve işleriyle ilgili yükümlülüklerine ayırmaları anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Covid-19 Pandemi sürecinin genel olarak insanlar üzerindeki olumsuz psiko-sosyal etkileri, artan ev içi yükümlülükleri nedeniyle kadınlar açısından daha ağır yaşanmıştır. Görüşme yapılan kadınlardan bazılarının psikolojik destek almak zorunda kalmaları, bu etkinin profesyonel bir destekle ancak tolere edilebilecek kadar ağır olduğunu kanıtlamaktadır.

Sonuç olarak, Covid-19 Pandemi süreci, gerek krizin bizatihi kendisinden gerekse krizin üstesinden gelebilmek adına alınan önlemler nedeniyle kadınların ev içi yükümlülüklerinin artmasına yol açmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar-Savran, G. (2012), "İkinci Basıma Önsöz", Kadının Görünmeyen Emeği, (Ed. G. Acar-Savran ve N. T. Demiryontan), İstanbul: Yordam Kitap: 9-16.
- Acar-Savran, G. (2013), *Beden Emek Tarihi: Diyalektik Bir Feminizm İçin*, İstanbul: Kanat Kitap.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015, Van-Erciş Depremleri Sonrası Yürütülen Psikososyal Destek Programlarının Değerlendirilmesi, <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/goc-afet-ve-acil-durumlarda-psikososyal-destek/van-ercis-depremleri-sonrasi-yuru-tu-len-psikososyal-destek-programlarinin-deg-erlendirilmesi.pdf> (Erişim Tarihi: 14.04.2021).
- Alkan, A. (2005), *Yerel Yönetimler ve Cinsiyet: Kadınların Kentte Görünmez Varlığı-Ankara Araştırması*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Aşkın, R.; Bozkurt, Y.; Zeybek, Z. (2020), "COVİD-19 Pandemisi: Psikolojik Etkileri ve Terapötik Müdahaleler", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı, 19: 37, 304-318.
- Atıla Demir, S. (2020), "Salgın Sürecinde Yaşlı Nüfus, Sosyal Dışlanma ve Yaş Ayrımcılığı", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3: 38, 186-201.
- Bennholdt-Thomsen, V. (2014), "Neden Üçüncü Dünya'da da Hâlâ Ev Kadınları Yaratılıyor?", *Son Sömürge: Kadınlar*, (Ed. M. Mies vd), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Blanton, R.; Blanton, S.; Pekşen, D. (2019), "The Gendered Consequences of Financial Crises: A Cross-National Analysis". *Politics&Gender*, 15, 941-970.
- Bora, A. (2014), *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çaha, Ö. (1999), *Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Çaha, Ö. (2014), "İdeolojik Kamusalın Sivil Kamusal Dönüşümü", *DOĞUBATI*, 5, 81-103.
- Çakır, S. (2009), "Mekânın Kadınlar Açısından Kurgulanışına Kuramsal ve Tarihsel Süreç İçinde Bakmak", *Kadın ve Mekân: Tutsaklık mı Sultanlık mı*, (Ed. A. Akpınar vd.), İstanbul: Turkuvaz Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Delphy, C. (2012), "Baş Düşman", *Kadının Görünmeyen Emeği*, (Ed. G. Acar-Savran ve N. T. Demiryontan), İstanbul: Yordam Kitap.
- "Deniz Kandiyoti: Salgın, modern kadının yaşadığı illüzyonu yıktı geçti", 30.04.2020, *Gazeteduvar*, <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/04/30/deniz-kandiyoti-salgin-modern-kadinin-yasadigi-illuzyonu-yikti-gecti> (Erişim Tarihi: 05.12.2020).
- Doğanay, G.; Çopur, Z. (2020), "Yaşlı nüfusun COVID-19 Salgınına İlişkin Görüşleri: Giresun İli Örneği", *Türk Coğrafya Dergisi*, 76, 59-74.
- Ecevit, M. (2011), "Epistemoloji", *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, (Ed. Y. Ecevit ve N. Karkıner), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Federici, S. (2013), *Sıfır Noktasında Devrim: Ev İşi, Yeniden Üretim ve Feminist Mücadele*, (Çev. D. Meral vd.), İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Feldman, J. (02.04.2002), Does COVID-19's toll reflect social inequality? Early evidence from NYC, <https://medium.com/@jmfeldman/does-covid-19s-toll-reflect-social-inequality-early-evidence-from-nyc-209c3b0a0ff7> (Erişim Tarihi: 17.04.2021).
- Hartmann, H. (2012), "Marksizm ve Feminizmin Mutsuz Evliliği", *Kadının Görünmeyen Emeği*, (Ed. G. Acar-Savran ve N. T. Demiryontan), İstanbul: Yordam Kitap.
- Jamkhandikar, S. (04.06.2015), Drought-hit Indian village looks to 'water wives' to quench thirst. Reuters, <https://www.reuters.com/article/india-waterwives-widerimage/drought-hit-indian-village-looks-to-water-wives-to-quench-thirst-idINL3N0YQ1ZL20150604> (Erişim Tarihi: 14.04.2021).
- Lean In; McKinsey&Company, 2020, *Women in the Workplace*, https://wiw-report.s3.amazonaws.com/Women_in_the_Workplace_2020.pdf (Erişim Tarihi: 06.12.2020).
- Miller, C. C. (06.05.2020), Nearly Half of Men Say They Do Most of the Home Schooling. 3 Percent of Women Agree. The New York Times, <https://www.nytimes.com/2020/05/06/upshot/pandemic-chores-homeschooling-gender.html> (Erişim Tarihi: 19.04.2021).
- Molyneux, M. (2012), "Ev Emeği Tartışması ve Ötesi", *Kadının Görünmeyen Emeği*, (Ed. G. Acar-Savran ve N. T. Demiryontan), İstanbul: Yordam Kitap.
- Öztürk, M. Y. (2010), "Kapitalist Gelişme ve Kriz Sürecinde Kadın Emeği: Asya Deneyiminden Çıkarılacak Dersler". *Çalışma ve Toplum*, 1, 105-132.
- Rowbotham, S. (1998), *Kadın Bilinci Erkek Dünyası*, (Çev. Ş. Alpogut), İstanbul: Payel Yayınevi.
- Şenol Çelik, S. (23.07.2020), COVID-19 Pandemi Süreci: Kadın Sağlık Çalışanlarının Durumu, <https://kockam.ku.edu.tr/covid-19-pandemi-sureci-kadin-saglik-calisanlarin-durumu-sevilay-senol-celik/> (Erişim Tarihi: 25.04.2021).
- Tükel, R. (2020), "COVID-19 Pandemi Sürecinde Ruh Sağlığı", *Türk Tabipleri Birliği, COVID-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu*, 617-628.
- TÜSİAD; TÜRKONFED; UN Women Türkiye (13.11.2020), Covid-19 Salgınının Kadın Çalışanlar Açısından Etkileri, file:///C:/Users/User/Downloads/2020_11_13_Zcovid19_salgininin_kadin_calisanlar_acisindan_etkileri_sonuc_bulteni.pdf (Erişim Tarihi: 07.12.2020).
- UNDP (06.08.2020), COVID-19 Küresel Salgın Sürecinde Türkiye'de Bakım Ekonomisi ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler, <file:///C:/Users/User/Downloads/UNDP-TR-GENDER-GAPS-IN-CARE-TR.pdf> (Erişim Tarihi: 05.12.2020).
- "Unicef: Su taşıma işi kadınlar ve kız çocuklar için çoğu kez büyük bir zaman kaybı" (29.08.2016), <https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCtenleri/unicef-su-ta%C5%9F%C4%B1ma-i%C5%9Fi-kad%C4%B1nlar-ve-k%C4%B1z-%C3%A7ocuklar-i%C3%A7in-%C3%A7o%C4%9Fu-kez-b%C3%BCk-bir-zaman-kayb%C4%B1> (Erişim Tarihi: 14.04.2021).
- UN WOMEN (2020), *From Insights to Action: Gender Equality in the Wake of Covid-19*, <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/gender-equality-in-the-wake-of-covid-19-en.pdf?la=en&vs=5142> (Erişim Tarihi: 19.04.2020).
- Wenham, C.; Smith, J.; Morgan R., (2020), "COVID-19: The Gendered Impacts of the Outbreak", *The Lancet*, 395, 846-848.

EXTENDED ABSTRACT

Looking at the historical process, it is seen that the distinction between private and public space, which is the manifestation of the unequal relationship between men and women in space, became sharper especially with the Industrial Revolution. The change in the relations of production, which led to the existence of men in the field of production and the confinement of women only to the sphere of reproduction, resulted in the reinforcement of the secondary role of women against men. As a society, our life continues in two separate places, home and outside of the house. But there is a situation that has spread to the social structure, which is the idea that 'woman's place is at home'. Although this idea is associated with women's natural tendencies, it mainly reflects the changing historical position of women.

While the position of women has changed historically and socially, there are also differences between them. The ways in which every woman is exposed to unequal gender relations can vary in terms of race, language, religion, place and above all class. Although women receive unequal shares from these unequal relations due to their class and cultural positions, they share a partnership with men due to their secondary position. Although domestic obligations take place in different contexts in different spatialities around the world, they have a commonality that is 'women's domestic obligations'. The basic structure that presents all the different domestic obligations as the obligations of women is the gender-based division of labor, which places men in the field of production and women in the sphere of reproduction.

This division of labor, which creates both privilege and discrimination, is also the source of unequal power relations between the sexes. How is this division of labor, which leads to power relations, affected by extraordinary crisis situations? In cases of extraordinary crises such as earthquakes, wars, epidemics and droughts, there are significant loss of rights in many areas from the right to life to the right to shelter, work, education and health. But the parties to such loss of rights are mostly the poor, refugees, women and children, who are disadvantaged in the society. This segment, which is already in a disadvantaged position, is pushed to a more disadvantageous position not only as a result of the crisis itself, but also as a result of the measures and policies taken against the crisis.

The Covid-19 Pandemic process is an extraordinary crisis situation that affects the consolidation of the subordinate position of women vis-à-vis men. This epidemic period has had negative effects on the presence of women in both the private and public spheres. The fact that all households were at home during the social isolation process that started with the Covid-19 Pandemic process has led to an increase in women's domestic obligations. If the woman had a job in the public sphere, she had to work double time together with her domestic work. Because these women have to continue their paid work and also have to fulfill their increasing obligations to the house.

Moving from this framework, this study aims to determine what effect the pandemic has had on women's domestic obligations. In order to realize this aim, the findings obtained as a result of the interviews conducted over the structured interview plan with 135 women reached with the snowball technique throughout Turkey were analyzed qualitatively. Although women living in all provinces in the country could not be reached, communication was possible with women living in one or more provinces in almost every region. The age range of the interviewed women is 18-70. Considering the occupational distribution, although the rate of those who define themselves as housewives is higher, women employed in the public or private sector have also been reached. The findings obtained as a result of the interviews with the women were analyzed qualitatively.

Regardless of whether they have a job in the public arena, it has been observed that all of the women interviewed during this epidemic have increased domestic responsibilities. As a result of the measures implemented to reduce the risk of epidemic -social isolation, distance education, remote working model, etc.- with all households staying at home, women's daily indoor spatial practices have increased quantitatively. Social isolation practices for the population over the age of 65 and under the age of 18 have increased the burden of women, who are considered to be the executors of the care obligation. However, the implementation of the distance education model has led women to take on the role of educators in addition to their mother roles. With the remote working model, women who carry out their work in the public sphere from home are often stuck between their home and work. While some women prioritized the obligation of their jobs in the public sphere, others had to renounce their jobs in the public sphere from the weight of this burden. In general, women working in accordance with the teleworking model are more likely to be employed by individuals in the household, especially their spouses.